

Beschermd stadsgezicht Hilversum-Zuid

Datum in procedure: 25-07-2008

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing
van het beschermd stadsgezicht Hilversum-Zuid
gemeente Hilversum (Noord-Holland)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

Datum aanwijzing: 19 MAART 2015

Errata:

Hilversum, Hilversum-Zuid

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Infrastructuur en Milieu zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet ruimtelijke ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 400 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van Hilversum-Zuid in de gemeente Hilversum als beschermd stadsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

Inleiding

Het beschermd gezicht Hilversum-Zuid ligt aan de zuidzijde van de kern van Hilversum.

Het gebied bestaat overwegend uit volkswoningbouwcomplexen en middenstandsbebouwing en vormt een in de periode 1912-1935 tot stand gekomen stadsuitbreiding met een gaaf bewaarde planmatige structuur en architectonisch samenhangende bebouwing, op basis van door W.M. Dudoks ideeën bepaalde stedenbouwkundige concepten. Ten noorden van de Diependaalselaan is de uitbreiding tot stand gekomen op grond van de tuinstadgedachte. De planopzet volgens het 'Plan Zuid' uit de periode 1927-1931 van W.M. Dudok ten zuiden van deze radiaal, waarin de gedachte van afronding van de stad en de vervlechting van stad en natuur een herkenbare rol spelen, is exemplarisch voor Dudoks ideeën over de begrensde groei van de stad.

Ontstaan en ontwikkeling:

Tuinstadontwikkeling ten noorden van de Diependaalselaan

Het zandige grondgebied bestond tot aan het einde van de 19^e eeuw uit engen, die rondom de kern van Hilversum waren gegroepeerd. De Bosdrift, Hilvertsweg, Eikbosserweg en Neuweg vormden de oude zandwegen, die vanuit de kern door de engen naar de heide voerden.

De eerste uitbreiding ten zuidoosten van de kern betrof arbeiderswoningen ten gevolge van de opkomst van de industrie. Enkele delen van deze buurt bevinden zich in het noordelijk deel van het gebied, rondom het kruispunt Gijsbrecht van Amstelstraat en Hilvertsweg. Het eerste uitbreidingsplan voor Hilversum dateert uit 1905 en was niet meer dan een globaal stratenplan met een zonering van de verschillende functies en typen woonhuizen. Bij zijn aanstelling als directeur Publieke Werken in 1915 kreeg W.M. Dudok (1884-1974) de opdracht een nieuw uitbreidingsplan te maken. In de periode 1915-1918 maakte hij een ontwerpuitbreidingsplan voor Hilversum, waarin het accent lag op de vestiging van nieuwe industrieën en daarmee samenhangend de bouw van arbeiderswoningen. Hij projecteerde de nieuwe arbeiderswijken tussen de oude heidewegen ten zuiden en oosten van de oude kern.

In het gebied ten noorden van de Diependaalselaan lagen al twee complexen, gebouwd in de periode 1912-1915 in een ruime stedenbouwkundige opzet langs gebogen straten (Egelantierstraat, Ericastraat). Het gebied is verder ontwikkeld op grond van het door W.M. Dudok in 1915 gemaakte *Ontwerp tot wijziging van het plan van uitbreiding tussen Bosdrift en Eikbosserweg*. In het plan ontwierp hij het stratenpatroon om de samenhang tussen de verschillende, te bouwen complexen te waarborgen. Het plan werd slechts gedeeltelijk uitgevoerd. De volkswoningbouwcomplexen laten de invloed van de, op de ideeën van de Engelse tuinstadbeweging gebaseerde, tuinstadgedachte zien en werden zowel door de gemeente, als door de

particuliere woningbouwverenigingen gerealiseerd. Dudok heeft zich bij het ontwerp-uitbreidingsplan met name laten beïnvloeden door de tuinstadvoorbeelden van de Duitser H. Kampffmeyer en de aanbevelingen van J.P. Fockema Andreae.

De tuinstadgedachte uitte zich in het besloten wegenpatroon met straten, pleinen, hofjes en gazons waarop de bebouwing, door middel van verspringende rooilijnen en hoekoplossingen, direct werd afgestemd en waardoor de stedenbouwkundige opzet, de openbare ruimte en bebouwing een onlosmakelijk geheel vormden. Er ontstond een duidelijke wisselwerking tussen open en gesloten ruimten. Binnen de complexen werden allerlei voorzieningen opgenomen, waaronder scholen, winkels en speelvelden, leeszalen en openbare gebouwen.

De kleinschalige bebouwing bestond veelal uit één bouwlaag onder een kapverdieping, bedekt met dakpannen. De aansluiting op de stijl van de Amsterdamse School gaf een schilderachtig effect. W.M. Dudok behandelde openbare gebouwen als oriëntatiepunten en plaatste ze op markante plekken in de ruimtelijke structuur. De invloed van Dudok betrof hier zowel de stedenbouwkundige als de architectonische opzet. De complexen werden tussen 1916 en 1924 gerealiseerd.

Plan Zuid

Plan Zuid werd in de periode 1927-1931 door W.M. Dudok ontworpen voor het gebied ten zuiden van de Diependaalselaan, passend in het kader van het Uitbreidingsplan van 1933, dat als beëindigingsplan kon worden betiteld.

De opzet van het plan is exemplarisch voor Dudoks ideeën over de beperkte groeimogelijkheden van Hilversum op grond van de gedachte van afronding van de stad binnen de omringende natuurgebieden. De grenzen die in het rapport van de Centrale Schoonheidscommissie voor het Gooi in 1925 werden gesteld voor de gemeentelijke uitbreiding werden dan ook niet overschreden. Bij het vormgeven van de

beëindiging van de stad speelde de vervlechting van de bebouwde stad met de natuur een belangrijke rol. Dudok leverde voor dit deelgebied alleen het stedenbouwkundig plan.

Het plan wordt gekenmerkt door een patroon van rechte wegen die, vanuit stedenbouwkundig oogpunt (bezonning) hoofdzakelijk noord-zuidgericht zijn, waarbij de Lijsterbeslaan breder is, zodat via een groene middenberm de natuur de bebouwde kom binnenkomt, culminerend in de in 1935 aangelegde Kastanjevijver met uitzichtplateau. De vijver had een tweeledige functie: een ontspanningsoord voor de wijk en een verzamelbekken voor regenwater. De lanen worden door bomenrijen omgeven en plantsoenen bevinden zich verder aan de Kolhornseweg, Hilvertsweg, en in de zuidoosthoek bij de Eikbosserweg.

De, overwegend in de jaren dertig tot stand gekomen middenstandsbebouwing van ruime woningen, kent een aantal ensembles. Met name aan de zuidzijde werd direct na de Tweede Wereldoorlog het gebied gecompleteerd. Hoewel de uitbreiding ten zuiden van de Diependaalselaan niet bedoeld was voor volkswoningbouw, zijn in het zuidwesten, tussen de Bosdrift en de Hilvertsweg, rond 1930 enkele complexen gerealiseerd langs rechte straten met enige groenbegeleiding en plantsoen. De Hilvertsweg en Bosdrift zijn ter plaatse verbreed, zodat de natuur de stad binnen kan treden via de plantsoenen.

Huidig ruimtelijk karakter

Het beschermd gebied Hilversum-Zuid, dat bestaat uit het gebied met de tuinstadontwikkeling en Plan Zuid heeft een historisch-ruimtelijke samenhang als uitbreiding van Hilversum ten zuiden van de kern, waarin de drie uitbreidingsperioden duidelijk herkenbaar zijn.

De eerste uitleg betreft arbeiderswoningen van rond de eeuwwisseling, overwegend in eenvoudige architectuur met decoratieve accenten in hout of pleisterwerk, in reeksen van twee lagen onder een kap. Het bebouwingsbeeld is soms vervaagd door individuele wijzigingen.

De volkswoningbouwcomplexen, zowel door de gemeente als door particuliere woningbouwverenigingen gerealiseerd, illustreren in het deel ten noorden van de Diependaalselaan de tuinstadgedachte in de samenhang tussen de ruime en afwisselende stedenbouwkundige opzet en de kleinschalige en gevarieerde bebouwing.

De eerste twee complexen in het gebied rond de Egelantierstraat zijn zeer gaaf, zowel in architectuur als in de ruime stedenbouwkundige opzet, waarbij het de bedoeling was dat de grond als moestuin en voor het houden van schapen werd gebruikt. De architectuur wordt gekenmerkt door woningen in blokjes met gedeeltelijk gepleisterde gevels en Jugendstilachtige detaillering, terwijl het straatprofiel de indeling in rijweg, berm, stoep en voortuinen heeft behouden.

De verkaveling van het eerste gemeentelijke complex werd op de Clemenskerk ontworpen. De straatbeëindigingen kregen een extra accent door gepleisterde of met hout bezette gevels. Wolfs- en mansardekappen bepalen het dakenlandschap van de kleinschalige romantische bebouwing.

In het tweede complex vormt de, tot woongebouw herbestemde, Geraniumschool het oriëntatiepunt te midden van een rustige bebouwing. Het vierde complex in de noordelijke punt wordt door bebouwing van rond de eeuwwisseling van de rest gescheiden. Een school en voormalig badhuis vormen de stedenbouwkundig markant gesitueerde gebouwen met openbare functie, terwijl het groen in de directe omgeving een complementaire rol vervult: de boombegeleiding van het noordelijke deel van de Bosdrift bij de algemene begraafplaats De Bosdrift. In het vijfde complex werd de Oranjeschool aan een gazon gesitueerd, terwijl het gazon bij de Carmeliastraat werd ontworpen als een ontmoetingspunt tussen straten van de omliggende complexen.

Plan Zuid illustreert de wijze waarop W.M. Dudok de relatie tussen de bebouwing en de omringende natuur vormgaf. Door de natuur binnen te laten komen via plantsoenen en groenbegeleiding, hier in het bijzonder via het plantsoen in de Lijsterbeslaan, eindigend in de met groen omzoomde Kastanjevijver, in zijn conceptie van de beëindiging van de stad. Een dominerende zichtlijn bestaat vanuit de Elzenlaan op de Diependaalsekerk. De middenstandsbebouwing van ruime woningen kent enkele ensembles. Overwegend bevatten de woningen twee bouwlagen onder een kapverdieping, bedekt met dakpannen. De volkswoningbouw ten zuidwesten van de Diependaalselaan kwam rond 1930 tot stand en wordt gekenmerkt door stroken langs rechte straten met vlakke, lange gevels, die een vensterreeks hebben onder de dakrand en waarbij de hoekwoningen nog worden benadrukt als stedenbouwkundige accenten. In de zuidwesthoek stamt de bebouwing van na 1940.

De opzet van de drie te onderscheiden delen binnen de structuur van hoofdwegen in het gebied is grotendeels gaaf aanwezig. Enkele verstorende invullingen in de structuur hebben zich voorgedaan tussen de Cameliestraat en Eikbosserweg (complex ouderenwoningen), ten zuiden van de hoek Neuweg/Orchideestraat en de bebouwing uit de jaren tachtig in Plan Zuid nabij de kruising Hilvertsweg/Kastanjelaan en in de uiterste zuidwesthoek. Voor enkele volkswoningbouwcomplexen ten noorden van de Diependaalselaan geldt bovendien dat renovatiewerkzaamheden, aanpassingen van de openbare ruimte en de wijzigingen van de Geraniumschool en Oranjeschool, het oorspronkelijke beeld hebben aangetast. Aan zichtlijnen en het optimaal tot uiting komen van de hofjes, verspringingen in de rooilijnen en hoekoplossingen, wordt afbreuk gedaan door onder andere de aanleg van woonerven. Bij de Zuiderkerk dreigt de aansluiting op het gebied verloren te gaan door onduidelijke relaties.

Nadere typering van te beschermen waarden

In het gebied Hilversum-Zuid zijn zowel de planopzet als de karakteristiek van de bebouwing in de drie te onderscheiden delen overwegend gaaf aanwezig. Het noordelijk deel verschaft een herkenbaar beeld van de uitbreiding van de kern van Hilversum door een aaneenrijging van volkswoningbouwcomplexen, zowel door de gemeente als door particuliere woningbouwverenigingen, gerealiseerd volgens de tuinstadgedachte. De uitgangspunten die ten grondslag lagen aan de in 1915 door Dudok gemaakte ontwerpwijziging op het uitbreidingsplan van 1905, zijn in het gebied duidelijk herkenbaar. Het accent ligt bij de relatie tussen de afwisselende structuur en de kleinschalige en gevarieerde bebouwing.

Het zuidelijk deel omvat Plan Zuid, waarbij het accent ligt op de structuur en herkenbaarheid van de wijze waarop W.M. Dudok zijn conceptie van de beëindiging van de stad vormgaf. De natuur komt de stad binnen langs rechte straten, die worden omzoomd overwegend door gave middenstandsbebouwing van ruime woningen.

Typend zijn:

- de stedenbouwkundig-historische waarde van het aaneengesloten gebied en de herkenbaarheid van de uit verschillende perioden daterende grotendeels gaaf aanwezige delen;
- de gaaf bewaard gebleven stedenbouwkundige hoofdopzet in relatie met de bebouwing in volkswoningbouwcomplexen binnen de hoofdroutes in het noorden, gebaseerd op de tuinstadgedachte en gedeeltelijk op de herziening op het uitbreidingsplan uit 1915 van W.M. Dudok;
- de gaaf bewaard gebleven stedenbouwkundige hoofdopzet van Plan Zuid van W.M. Dudok met de groenvoorziening in de vorm van structurerende bermaanleg, laanbeplanting en een vijver als overgang van de stad naar het natuurgebied en als exemplarisch beëindigingsplan binnen de natuurlijke context van het Gooi;
- de markante situationele stedenbouwkundige context van de bijzondere en openbare gebouwen in relatie met de overige woonbebouwing en openbare ruimte (zichtlijnen);
- het grote aantal gaaf bewaard gebleven panden en complexen met cultuur- en architectuurhistorische, alsmede stedenbouwkundige waarde.

Begrenzing

Bij het bepalen van de begrenzing van het gebied Hilversum-Zuid is uitgegaan van de bijzondere stedenbouwkundige en structurele samenhang, die in aanleg dateert uit de periode 1912-1935, in het bijzonder gebaseerd op de partiële herzieningen van het uitbreidingsplan van Hilversum van 1905 van de hand van W.M. Dudok uit 1915 en de periode 1927-1931.

In het noorden wordt het gebied gescheiden van oudere bebouwing en wordt de driehoekige vorm gevolgd van het terrein van het van rijkswege beschermde vierde gemeentelijke volkswoningbouwcomplex met school en badhuis van W.M. Dudok (1920-1922), tussen Bosdrift en Hilvertsweg en vervolgens via de Gijsbrecht van Amstelstraat (deels achterperceelsgrenzen). De oostgrens wordt bepaald door de Orchideestraat (achterperceelsgrenzen) en Eikbosserweg. De zuidgrens grenst aan het beschermde natuurgebied, dat W.M. Dudok de wijk binnen liet komen en waar eveneens de begraafplaats De Zuiderhof van W.M. Dudok is gelegen. In het zuidoosten is de overgang naar het villapark Bosplein e.o. De westgrens wordt bepaald door de Bosdrift die, behalve als hoofdroute, ook als overgang functioneert naar een deel van Hilversum, dat op andere grondslagen tot stand is gekomen. De twee woonblokken van D.A. van Zanten uit 1922 zijn binnen de begrenzing meegenomen vanwege de relatie met de Clemenskerk en de nog grotendeels gaaf aanwezige Haagse Schoolstijl. De hoofdwegen dienen zowel als begrenzing van het totale gebied als van de delen binnen het gebied.

De exacte begrenzing is weergegeven op de bijgevoegde begrenzingskaart, MSP/34/02.

Waardering

Het beschermd gezicht Hilversum-Zuid is van algemeen belang vanwege de bijzondere cultuur- en architectuurhistorische, alsmede de stedenbouwkundige en sociaalhistorische waarden, als een in de periode 1912-1935 planmatig ontwikkelde uitbreiding van Hilversum ten zuiden van de kern. Het gebied wordt gekenmerkt door een aaneenschakeling van volkswoningbouwcomplexen en een beëindiging van de uitbreiding van de stad in Plan Zuid, op grond van de ideeën van W.M. Dudok.

Het gebied bestaat uit drie ontwikkelingsdelen, ieder met eigen specifieke kenmerken zowel in stedenbouwkundige opzet als in bebouwing.

Het noordelijk deel is ontwikkeld op grond van de tuinstadgedachte tussen hoofdroutes en is aangehaakt aan de straten met arbeiderswoningen van de eerste uitbreiding ten zuiden van de kern. De eerste volkswoningbouw in Hilversum werd in dit deel gerealiseerd. In het zuidelijk deel is de gedachte van afronding van de stad en natuur duidelijk herkenbaar. De groenbegeleiding speelt een belangrijke rol, evenals de scheidende en begeleidende werking van hoofdwegen.

Rechtsgevolg van de aanwijzing

Ter effectuering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsvereiste voldoen.

Bronnen

Literatuur

- Gemeente Hilversum, Voorontwerp bestemmingsplan 'Bosdrift e.o.', Hilversum 1997.
- *Het werk van W.M. Dudok in Hilversum, met bijlagen, voorstel aan de monumentenraad*, werkgroep Dudok, Hilversum/Zeist 1985.
- *Stedenbouwkundige ontwikkelingen (1850-1940)*, RDMZ, Zeist 1987.
- Provincie Noord-Holland, *Gemeentebesrijving van Hilversum*, MIP, Haarlem 1993.
- H. van Bergeijk, *W.M. Dudok architect-stedenbouwkundige 1884-1974*, Naarden 1995.
- A. Koenders, *Hilversum, architectuur en stedenbouw 1850-1940*, Hilversum/Zwolle 2001.

Kaarten

- Oriëntatiekaart, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 2015.
- Ontwikkelingskaart, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 2015.
- Waarderingskaart, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 2015.
- Ontwerp tot wijziging van het plan van uitbreiding tussen Boschdrift en Eikbosscherweg met plan voor bebouwing, 1915, W.M. Dudok. Bron: Streekarchief Gooi- en Vechtstreek, Hilversum.
- Hilversum-Zuid, omstreeks 1920. Bonnekaartnummer 406, verkend in 1872, herzien in 1902 en 1906, ged. herzien tot 1920. Uitgave 1945. Schaal 1:25.000.
- Plan Zuid, detail 1933, W.M. Dudok. Bron: Streekarchief Gooi- en Vechtstreek, Hilversum.

Colofon

Uitgave

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2015

Onderzoek en tekst

provincie Noord-Holland

Begrenzingskaart & thematische kaarten

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, drs. B.A.R.T. Broex

Foto omslag

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, drs. L.G.M. van Roij

Redactie

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, drs. L.G.M. van Roij

Productie

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/Mailfors bv, Amersfoort

Bijlagen

1. Oriëntatiekaart.
2. Ontwikkelingskaart.
3. Waarderingskaart.
4. Ontwerp tot wijziging van het plan van uitbreiding tussen Boschdrift en Eikbosscherweg met plan voor bebouwing, 1915.
5. Hilversum-Zuid, omstreeks 1920.
6. Plan Zuid, detail 1933.

Oriëntatiekaart Hilversum-Zuid

Legenda

- grens beschermd stadsgezicht Hilversum-Zuid
- 1 Clemenskerk
- 2 Geraniumschool
- 3 J.H. Bavinckschool
- 4 Badhuis
- 5 Zuiderkerk
- 6 Julianaschool
- 7 Diependaalsekerk
- 8 Oranjeschool
- 9 Kastanjevijver

0 100 200 m

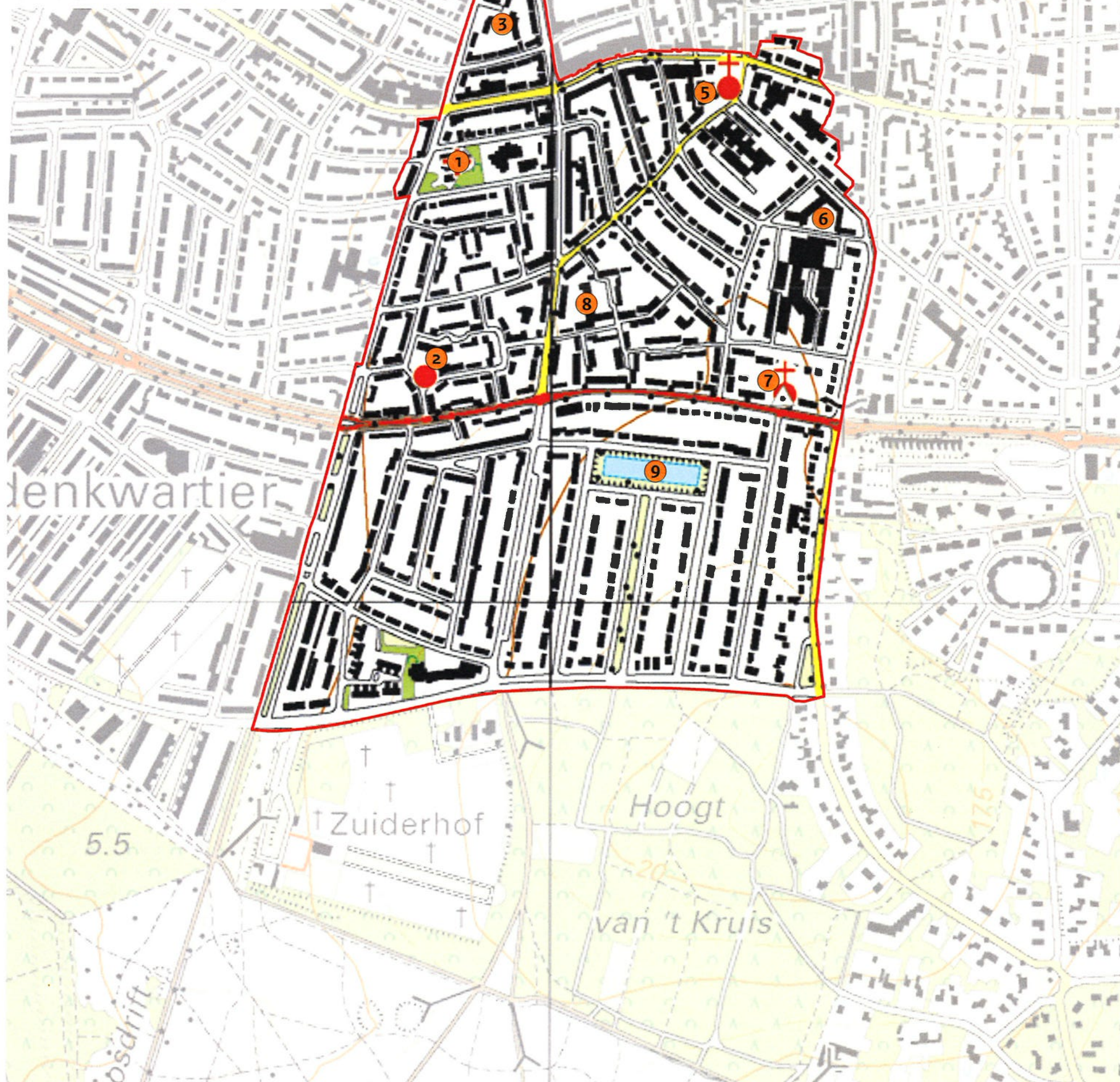

RCE, L/BB
28 januari 2015

Topografie
Topografische Dienst Kadaster
Apeldoorn, 2013

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Ontwikkelingskaart Hilversum-Zuid

Legenda

- beschermd stadsgezicht
- Woningcomplexen**
 - 1e Gemeentelijk Complex
 - 2e Gemeentelijk Complex
 - 4e Gemeentelijk Complex
 - Arbeiders Bouwvereniging
 - Arbeidersvereniging Hilversum
- Bouwperiodes**
 - voor 1910
 - 1910 - 1920
 - 1921 - 1927
 - 1927 - 1931 (Plan Zuid)
 - diverse periodes

0 100 200 m

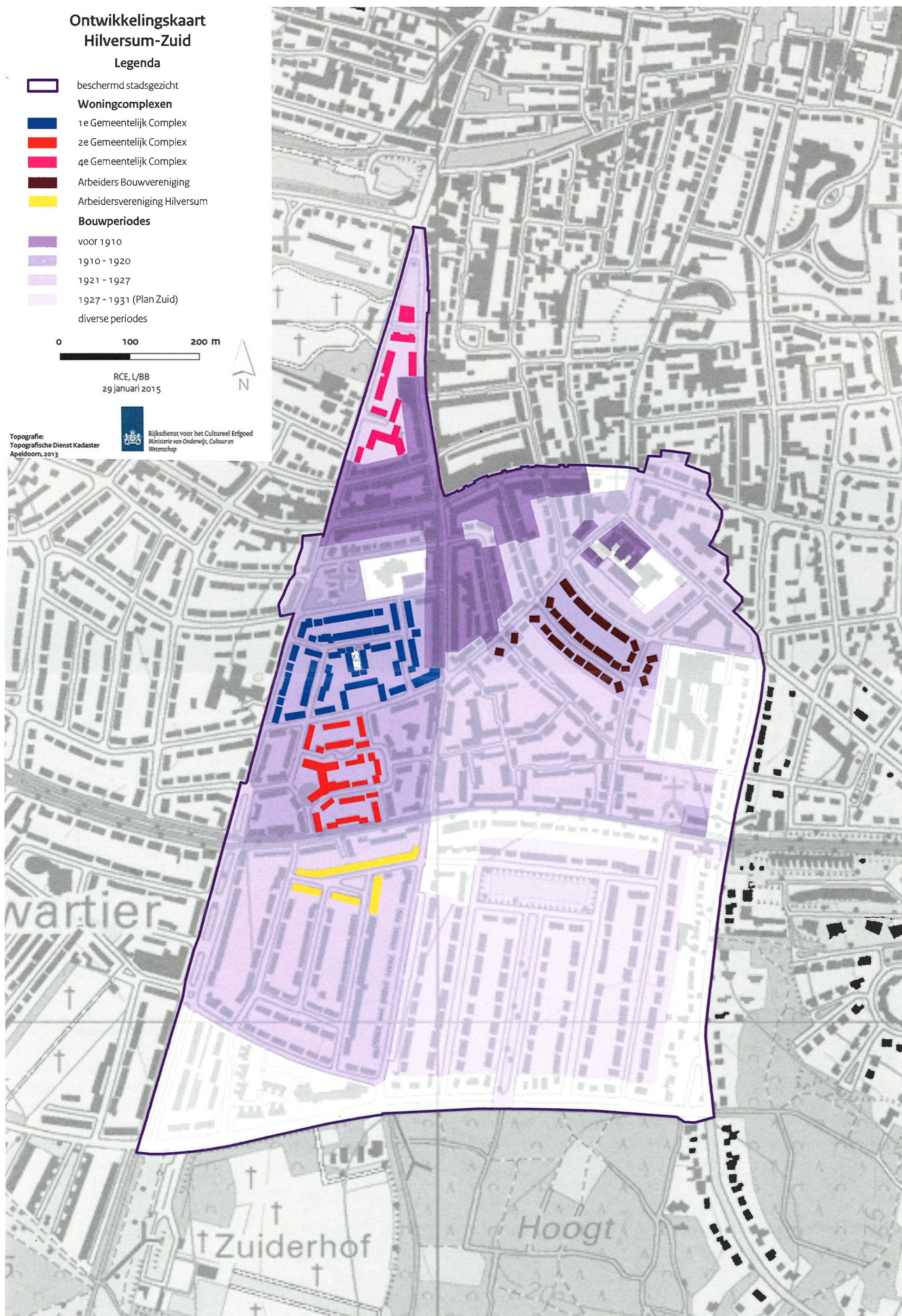
RCE, L/BB
29 januari 2015

Topografie:
Topografische Dienst Kadaster
Apeldoorn, 2013

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Waarderingskaart Hilversum-Zuid

Legenda

- beschermd stadsgezicht
- Ruimtelijke karakteristiek**
- bijzondere bebouwing en stedenbouwkundige landmarks
- bijzondere bebouwing en stedenbouwkundige landmarks met hoogte-accents
- naoorlogse dissonante bebouwing
- Plan Zuid
- volkswoningbouwcomplexen tuinstad
- structuurbepalend groen
- structuurbepalend water
- zichtlijn

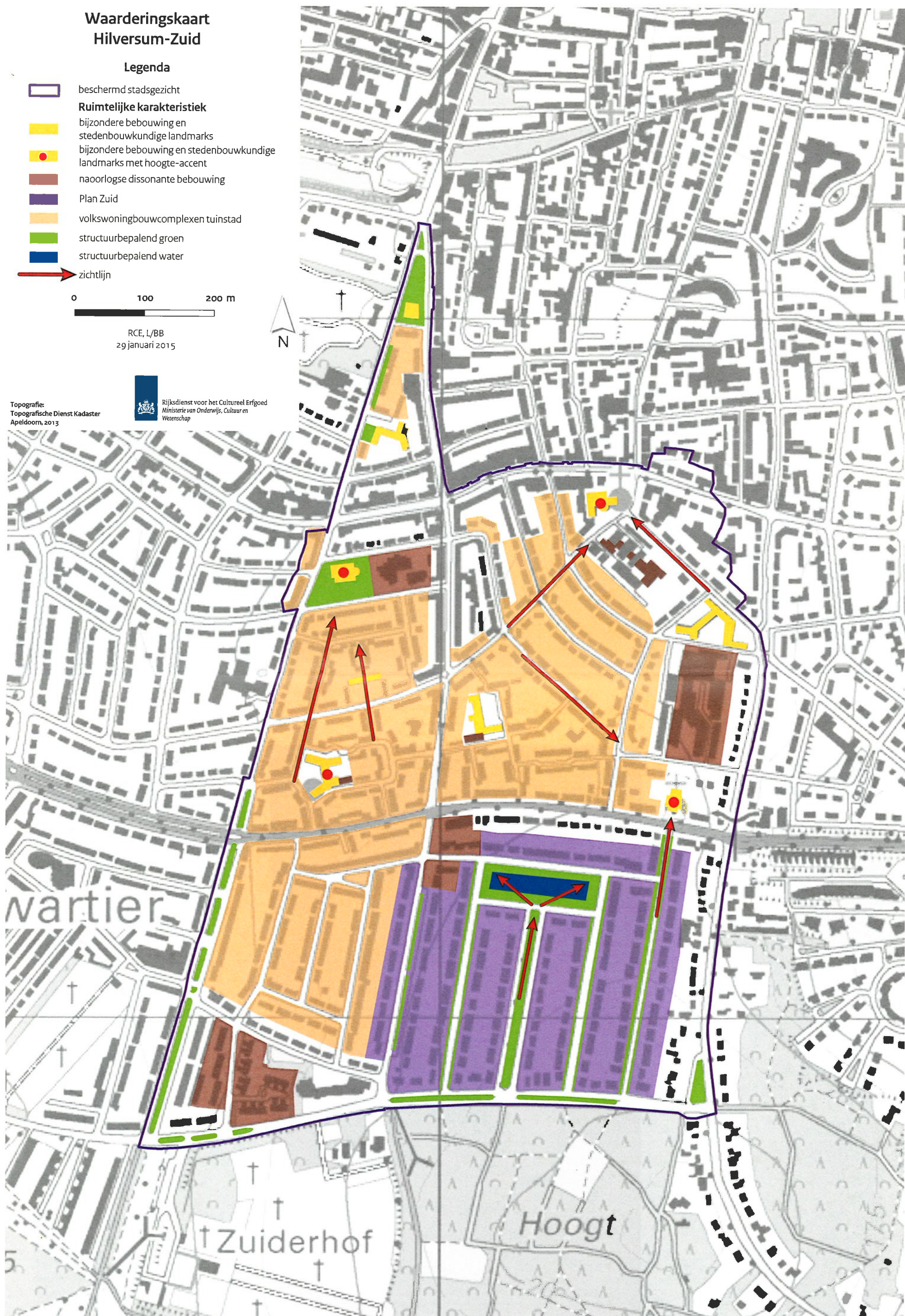
0 100 200 m

RCE, L/BB
29 januari 2015

Topografie:
Topografische Dienst Kadaster
Apeldoorn, 2013

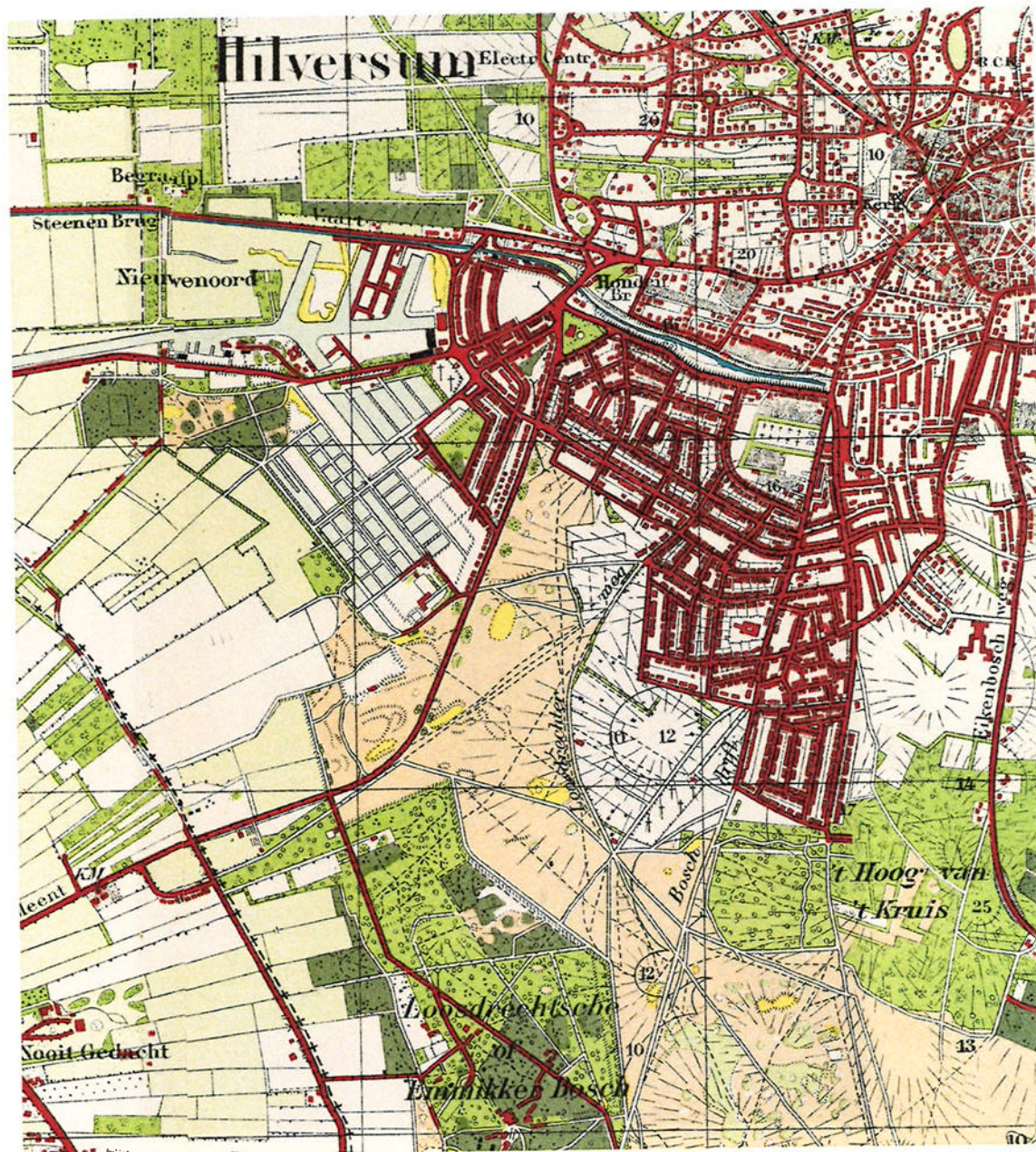

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Kaart 4 Ontwerp tot wijziging van het plan van uitbreiding tussen Boschdrift en Eikboscherweg met plan voor bebouwing, 1915

Kaart 5 Hilversum-Zuid, omstreeks 1920

Kaart 6 Plan Zuid, detail 1933